

Obr. 1. Skalní útvar Čertova ruka v hruboskalském skalním městě.
Foto Z. Mrkáček, 1986

Obr. 2. Líc a rub (zleva) zlatého mušlovitého statéru z Kristovy jeskyně v přírodní rezervaci Klokočské skály. Rentgen-fluorescenční analýzou provedenou J. Fránou v Ústavu jaderné fyziky v Řeži u Prahy byl určen podíl zlata 97 %, 2,7 % tvoří stříbro a 0,1-0,3 % je zastoupena měd. Foto V. Štěpánský, 2001

PÍSKOVCOVÝ FENOMÉN ČESKÉHO RÁJE, 2006

KELTOVÉ A JESKYNĚ ČESKÉHO RÁJE

Petr Jenč

V následujícím příspěvku věnovaném památkám doby laténské ve skalních oblastech Českého ráje zaměříme pozornost na poněkud okrajové, a v naší archeologii stále dosti opomíjené, přesto velmi zajímavé téma – využívání skalních dutin. Z hlediska terminologického si pod pojmem „skalní dutina“ představme v pískovcových terénech našeho regionu velmi rozšířené převisy (abri), tj. mělké otevřené vhloubené tvary, a jeskyně zahrnující hluboké výklenky nebo podzemí v tradičním slova smyslu. Přestože první archeologický výzkum skalní dutiny na sledovaném území proběhl již na sklonku předminulého století (Krtolská jeskyně na Mužském sondovaná J. L. Píčem) a navazující badatelské generace 1. poloviny 20. století prokopaly celou řadu „jeskynních“ lokalit, většina nálezů z doby laténské byla učiněna až v posledním desetiletí (MATOUŠEK – JENČ – PEŠA 2005). Z celkového množství více než 120 dosud identifikovaných speleoarcheologických nalezišť v Českém ráji jich můžeme kultuře Kelů přiřadit jen několik (statisticky se pohybujeme okolo 8 %). Tato situace se zdá být plně srovnatelná s ostatními středoevropskými jeskynními oblastmi.

Nyní se ale podívejme na jednotlivá naleziště. Začneme dvěma staršími objevy, které učinil v **Prachovských skalách** středoškolský profesor J. Haken. Prvním je zlomek mýsy zhotovené na hrncířském kruhu s žebrem v podhrdlí, nalezený pod převarem pod Skautskou (dnes Půvabnou) vyhlídkou; fragment lze zařadit do rozpětí 5. až 3. století před n. l. Druhý nález ze skalní dutiny datovaný do laténského období pochází z jihovýchodní části skalního města, z oblasti „Bukovina – Rovinka“. Jde o dnes již nezvěstné střepy v ruce robené keramické nádoby (TUREK 1946; WALDHAUSER 2001).

V mikroareálu výrazného skalního suku **Čertova ruka** na Hrubeskalsku (obr. 1) máme rovněž dvě lokality s laténskými nálezy – převiše těsně pod vrcholovou plošinou skalního bradla, pojmenovaný podle bývalého ministra ing. L. Nováka, a malý výklenek Šourkova díra, objevený v roce 1935 průmyslníkem dr. J. Šourkem z Prahy. Novákova pec přinesla kromě keramických zlomků také vzácné fragmenty skleněných náramků a skleněné korály, ty však mohou náležet i mladšímu období. Výzkum zde prováděli v letech 1935–36 univ. profesor J. V. Šimák a archeolog R. Turek. Z Šourkovy díry, zkoumané v roce 1936, pocházejí zlomky na kruhu točených nádob, z nichž vyniká především jeden, červenobíle malovaný. Jedná se o fragment luxusní keramiky, jakou známe z keltských oppid 2. – 1. století před naším letopočtem (BENEŠOVÁ – KALFERST – PROSTŘEDNÍK 2001; FILIP 1947; WALDHAUSER 2001).

Mezi léty 1992–1999 byla s přestávkami zkoumána výklenková jeskyně **Portál**

pod vrcholkem Mužského (P. Jenč, spolupráce V. Peša, J. Maršálek ad.). Lokalita leží v těsném sousedství výše uvedené Krtolské jeskyně zvané též Sklep na Chodové. Zatímco z rozsáhlého Sklepu (délka 40 m) známe z pravěku jen keramiku lužické kultury, 10 m široký a 8 m hluboký výklenek Portál poskytl doklady o opakováném využívání dutiny od doby kamenné přes dobu bronzovou až do laténu. Skrovné laténské nálezy na lokalitě reprezentuje 20 drobných keramických střepů datovaných do (5.?) 4. až poloviny 3. století před n. l (JENČ v tisku; JENČ – PROSTŘEDNÍK 1995; MATOUŠEK – JENČ – PEŠA 2005).

Na opačném konci pískovcové kry Mužského, v části skal nazývané „Na Vránozech“ se nachází mohutný převis, trampy přezdívaný **Mamuták** (v odborné literatuře lokalita figuruje pod názvem Velký Mamuták či Mamuták 1). Autorem uskutečněné zjištovací mikrosondáže v letech 1997 a 2002 přinesly mj. nálezy z mladší až pozdní doby laténské (JENČ v tisku; MATOUŠEK – JENČ – PEŠA 2005). Keramické zlomky pod skalním převisem mohou mít spojitost s existencí nedalekého rovinného sídliště (dvorce?) na branžezké „Hrobce“ či aktivitami na Sokolce u Srbska (rámcově 2. století př. n. l.) (WALDHAUSER – JENČ 1998). Podobné vyšvětlení by se mohlo nabízet i u nedalekého abri **Kopřívák 1** v Žehrovské oboře, kde počátkem 90. let na okraji splachového kužeče ze zvědavosti kopali nezletilí R. Toms a D. Maruška ze Žehrova. Zařazení okrajového zlomku mísovité nádoby (se zbytkem černého nátěru na povrchu?) do doby laténské však není zcela průkazné. Archeologicko-přírodovědný výzkum P. Jenče v letech 2000 – 2002 a 2005 laténské nálezy nepřinesl (JENČ v tisku; MATOUŠEK – JENČ – PEŠA 2005).

Sokolka – další z dosud nezodpovězených „keltologických“ otazníků v regionu. Jedná se o izolovaný pískovcový útvar o délce více než 200 m, šířce přes 50 m a výše 30 až 40 m se dvěma většími převisy. Při úpatí strmého srázu mimo abri, jakož i níže ve svahu, byla archeologickými sondami v letech 1997 a 1998 zahycena tmavě šedá, dřevěným uhlím probarvená, až 40 cm mocná vrstva obsahující množství pravěkých artefaktů, přibližně z 90 % naležejících materiální kultury Keltů (mladší až pozdní doba laténská)¹. Tato vrstva se na své dnešní místo došla transferem z vrcholové plošiny nejpozději ve 2. čtvrtině 1. tisíciletí našeho letočtu, patrně v důsledku eroze po požáru. Laténský materiál známe i ze zmíněných převisů (JENČ v tisku; JENČ – PEŠA 2000; MATOUŠEK – JENČ – PEŠA 2005; WALDHAUSER – JENČ 1998; WALDHAUSER 2001).

Nadšení spolupracovníci mladoboleslavského muzea pánové L. Knobloch a J. Skála v roce 1997 údajně zjistili narušení archeologických situací v jedné z jeskyní rozsedlinového typu v údolí **Plakánek** u Kostí. Následoval výzkum J. Waldhausera. Nalezeny byly zlomky ze dvou keramických mís z 3. – 1. století před. n. l. Osobně se ale domnívám, že nálezy nemusí souviseť přímo (nebo jenom ?) s aktivitami uvnitř jeskyně. Možná byly při kultovních aktivitách celé nádoby vhodzeny do otevřené skalní pukliny, kterou se dnes splavuje veškerý materiál skrz jeskyni až na dno údolí. Nelze vyloučit ani alternativu „sklouznutí“ nádob do pukliny přirozenou cestou, musely by ale být původně umístěny někde v bezprostřední blízkosti průrvy. Minimálně v případě jedné z nádob, konkrétně větší mísy se zařazeným okrajem a pásem hloubkově zdrsněného těla, je tato možnost velmi pravděpodobná. Na počest objevitelů byla lokalita pojmenována „Knobloch-Skálová jeskyně“ (WALDHAUSER 2001 a 2004).

Poslední skalní dutinou z našeho výčtu je **Kristova jeskyně** v Klokočských skalách. Na pohled běžný výklenek, maximálně 11 m široký a nejvýše 5,4 m hluboký, se zapsal do historie české archeologie unikátním nálezem zlaté keltské mince. Jde o mušlovitý statér, charakteristický mincovní typ českých Kelтů „Bójů“, ražený ve 2. - 1. století před n. l. Váží 7,517 g, obsahuje 97 % zlata, 2,7 % stříbra a 0,1 - 0,3 % mědi (obr. 2). Vzhledem k uvedené váze lze usuzovat na starší mušlovitou ražbu, časově náležející 2. století. Mince byla náhodně objevena P. Jenčem spolu s dalšími artefakty z doby kamenné, mladší doby bronzové a staršího novověku ve výhozu vedle nelegálního výkopu po neznámém pachateli. Stalo se tak v červnu 2001 během exkurze se žáky českolipské ZŠ Slovanka (JENČ v tisku; MATOUŠEK – JENČ – PEŠA 2005; WALDHAUSER 2001a). Archeologický odkryv J. Prostředníka, P. Šídyle a P. Hartmana v červenci 2005 aktivity v mladší až pozdní době laténské definitivně potvrdil (nalezeno několik charakteristických keramických fragmentů). Závěrem dodejme, že keltská mince z Kristovy jeskyně představuje první nález svého druhu ve skalní dutině na území České republiky.

V tuto chvíli je na místě zauvažovat nad otázkou, jaké důvody vedly nositele laténské kultury (vždy to nemuseli být etničtí Keltové) k využívání jeskyní a převisů Českého ráje. Jak ukazují dosavadní výsledky speleoarcheologického bádání, počet využívaných skalních dutin v oblasti Českého ráje v předkeltském zemědělském pravěku je přímo úměrný hustotě osídlení (té které kultury). Tzn. představíme-li si do grafu zanesený vývoj osídlení od mladší doby kamenné po starší dobu železnou podle počtu lokalit, tvar křivky „jeskynních“ nalezišť bude (až na malé odchylky dané stavem výzkumu) kopírovat tvar křivky ostatních lokalit (sídliště, pohřebiště). Navíc koncentrace nalezišť v Českém ráji do 6./ 5. stol. př. n. l. je více méně rovnoměrná, bez velkých rozdílů mezi členitým skalnatým terénem a okolní otevřenou krajinou (JENČ – PEŠA 2000). Jedno z uspokojivých vyšvětlení nabízí přírodovědný výzkum: většina pískovcových plošin středního Pojizeří až k Turnovu byla přibližně do sklonku doby bronzové, kdy došlo přičiněním člověka k degradaci zdejší krajiny (JENČ – PEŠA 2000; LOŽEK 1997 a 2006), pokryta jemnozrnnými vápnitými sedimenty, které dodnes na mnoha místech mladoboleslavského a jičínského okresu tvoří podklad kvalitních zemědělských půd. Na vrcholových plošinách se jednalo o vysoce úrodné, erozi snadno podléhající spráše (starší čtvrtohory) a o relikty vápnitých sedimentů křídového stáří (DATEL 2003). Takové geologické podloží přímo vybízelo k osídlení pravěkými zemědělci. Pískovcové dutiny na svazích a úpatích zemědělsky využitelných plošin mohly být integrálními součástmi sídlišť, masivní eroze pak archeologický zájnam dokládající existenci osad vymazaly. Rovněž samotné nálezy z neolitu až doby halštatské v jeskyních a pod abri sledovaného území svým charakterem celkově spíše ukazují na profánní funkci těchto lokalit (patří sem například dílny, mimo sídliště pastevcká a lovecká stanoviště atp.). Doba laténská s podstatně řidším osídlením Českého ráje a se značně vyspělejší kulturou a společenskou organizací se přeci jenom v archeologické výpovědi od starších období liší. U některých speleoarcheologických lokalit s keltskými nálezy z 2. - 1. století je naopak interpretace nálezové situace jako pozůstatek rituální aktivity pravděpodobná (např. Kristova jeskyně, Knobloch-Skálová jeskyně, Čertova ruka). O významu jeskyní v náboženství Keltů nás kromě mimořádných archeologických objevů přesvědčují také antické píse-

mné prameny (WALDHAUSER 2001), přesto ne každý laténský střep ve skalní dutině musí nutně souviset s kultem. Rozpoznání rituálních aktivit je totiž i v nejpečlivěji dokumentovaných archeologických situacích velmi problematické, často nebo spíše většinou prakticky nemožné. Ohniště, keramické fragmenty a úlomky zvířecích kostí pod převisem jsou stejně tak přesvědčivým dokladem pro opakování návštěvy pastevce dobytka jako pro obřadní tance u ohně s následným obětováním potravin a tekutin přírodním silám.

Text je upravenou verzí článku zařazeného v letech 2002 a 2004 na stránky informačního a zpravodajského serveru Českého ráje www.RajNet.cz.

¹ Zbytek tvoří nálezy starších pravěkých kultur (starý neolit, eneolit – střední, sklonek doby bronzové, možná doba halštatská). Z laténských nálezů z výzkumu v roce 1997 (P. Jenč, spolupráce V. Peša) uvedeme zlomky nádob s drsněným tělem a lesklým smolným nátěrem, fragmenty zásobnicových nádob (včetně tuhového zboží) i méně početnou jemnou keramiku s vleštovanou výzdobou. Z nekeramických artefaktů řadíme do laténu fragmenty železných předmětů a s největší pravděpodobností také železářskou struskou; nejisté je časové zařazení zlomku bronzového tordovaného drátu – ten by mohl nalezenet i době bronzové. Některé keramické zlomky nesou viditelné stopy po skození žárem (deformace, rozpraskání povrchu). Z vnitřní strany jednoho laténského střepu byla odškrábána přípálená vrstvička původního obsahu nádoby a podrobena chemické analýze RTG-mikroanalyzátorem v Geologickém ústavu AV ČR v Praze. Dle V. Cílka, jež analýzu vzorku prováděl, byla v nádobě tepelně zpracovávána neznámá organická hmota, možná masitá potrava. Pomocí RTG-mikroanalyzátoru byla ověřována i výše zmíněná struska.

LITERATURA

- BENEŠOVÁ J. – KALFERST J. – PROSTŘEDNÍK J. (2001): Prostorová identifikace archeologických lokalit v oblasti „Hruboskalska“, okr. Semily – úsek „Čertova ruka“. Pojizerský sborník 4/1999, 55 – 77. Praha.
- DATEL J. (2003): Geologický výzkum v mikroregionu Příhrazské vrchoviny 2003. Zpravodaj města Mnichova Hradiště č. 10/03, 15 – 16. Mnichovo Hradiště.
- FILIP J. (1947): Dějinné počátky Českého ráje. Praha
- JENČ P. (v tisku): Soupis speleoarcheologických lokalit Českého ráje – terénní průzkum a evidenční nálezu v letech 1992 - 2003, 1. část. In: JENČ P. – ŠOLTYSOVÁ L. (eds.): Pískovcový fenomén Českého ráje. Turnov.
- JENČ P. – PEŠA V. (2000): Nejstarší osídlení severních Čech. Česká Lípa.
- JENČ P. – PROSTŘEDNÍK J. (1995): Speleoarcheologický projekt Chodová. Pojizerský sborník 2, 44 – 54. Turnov.
- LOŽEK V. (1997): Nálezy z pískovcových převisů a otázka degradace krajiny v mladším pravěku v širších souvislostech. Ochrana přírody 52, č. 5, 146 – 148. Praha.
- LOŽEK V. (2006): Český ráj ve světle nových poznatků. Ochrana přírody 61, č. 1, 5–8. Praha.
- MATOUŠEK V. – JENČ P. – PEŠA V. (2005): Jeskyně Čech, Moravy a Slezska s archeologickými nálezy. Praha.
- PEŠA V. (1999): Pravěké rituály v Polomených horách – archeologické výzkumy v okolí Dubé na Českolipsku. Kuděj 1, č. 2, 3 – 9. Praha.
- TUREK R. (1946): Prachovské skály na úsvitě dějin. Praha.
- WALDHAUSER J. (2001): Encyklopédie Keltů v Čechách. Praha.
- WALDHAUSER J. (2001a): Zpráva o nálezu zlaté mince Keltů pod Kozákovem. Od Ještěda k Troskám 8 (24), č. 5 + 6, 142 – 144. Turnov.
- WALDHAUSER J. (2004): Archeologický výzkum jeskyně s laténskými relikty u Dobšína v Českém

ráji. Přehled pramenů, expertizy, současný stav výzkumu. Archeologie ve středních Čechách 8, 347 – 355. Praha.

WALDHAUSER J. – JENČ P. (1998): Aktivity doby laténské na lokalitě Sokolka v Českém ráji. Středočeský vlastivědný sborník, Muzeum a současnost 16, 137 – 141. Roztoky u Prahy.

SUMMARY

This paper summarises the archaeological finds from the rock caves in the Bohemian Paradise which show evidence of human activity in the La Tene period (late Iron Age, 5th-1st century B.C.). In addition to localities already well documented in literature, there are also the new finds of P. Jenč made between 1992 and 2003. Portál Cave on Chodová and the overhangs of Mamuták have yielded only a few ceramic shards. An important location is the rock outcrop Sokolka, at the foot of which the archaeological survey by P. Jenč and V. Peša in 1997 discovered a cultural layer which was rich in finds. This layer was transferred from the surface to its present position no later than the 2nd quarter of the 1st century A.D. Within the caves of the Czech Republic this is a completely exceptional discovery of a Celtic coin – an auriform stater from the 2nd - 1st century B.C.; this was found in 2001 in Kristova Cave, adjacent to an illegal excavation. A connection with La Tene use of the locality was confirmed by archaeological excavation in 2005. In the concluding thoughts on how the cave was used by Celts in the Bohemian Paradise the author claims that the vague nature of the archaeological situation and finds make it impossible to come to a clear-cut conclusion. In the case of Kristova Cave in the Klokočské Rocks, at Čertova ruka near Hrubá Skála and Knobloch-Skálová Cave in Plakánek Valley near Kost, the author assumes cult activities to have taken place.